

Předchůdci Knihovnického institutu

Predecessors of the Library Institute

*PhDr. Renáta Krejčí Salátová, PhDr. Anna Machová /
Knihovnický institut Národní knihovny České republiky
(National Library of the Czech republic), Klementinum 190, 110 00 Praha 1*

Resumé

Příspěvek je připomínkou 70 let činnosti ústředního metodického, informačního, vzdělávacího a vědeckovýzkumného pracoviště dnes známého pod názvem Knihovnický institut (Knihovnický institut Národní knihovny ČR). Ve stručnosti rekapituluje data a okolnosti jeho vzniku a vývoje, hlavní zaměření činnosti, připomíná některé osobnosti, které se na jeho vzniku a působení podílely.

Klíčová slova: *Knihovnický institut, dějiny, rozvoj knihovnictví, řízení knihovnictví, podpora činnosti knihoven, knihovnická metodika*

Summary

This article is a reminder of 70 years of activity of central methodical, informational, educational and scientific research workplace known today as the Library Institute (Library Institute of the National Library of the Czech Republic). It briefly summarizes dates and circumstances of its creation and development, the main focus of activity, reminds some personalities who participated in its establishment and operation.

Keywords: *Library Institute, history, development of librarianship, library management, support of library activities, library methodology*

Knihovnický institut Národní knihovny České republiky se „dožil“ sedmdesátin. S jakými záměry byl zakládán, jak se proměňoval, jaké aktivity vyvíjel a čím byl pro české knihovny a obor knihovnictví prospěšný? To pro připomenutí, v souvislosti s kulatým výročím, ve stručnosti popisují následující odstavce.

Vědecko-metodický kabinet pro vědecké knihovny byl založen v roce 1953 v Univerzitní knihovně v Praze (název knihovny do roku 1949 zněl Národní a univerzitní knihovna a právně nebyl zrušen; v tomtéž roce se osamostatnila Národní knihovna, a tudíž byl pro ni užíván i název Univerzitní knihovna). Vědecko-metodický kabinet (VMK) byl původně referátem sektoru věcných katalogů a bibliografie Univerzitní knihovny. Zpočátku byl na úrovni oddělení a poté na úrovni odboru. Tento kabinet se zaměřoval především na bibliografickou, dokumentační a vzdělávací činnost pro vysokoškolské a vědecké knihovny, jak vyplývá z jeho názvu. Vedla ho PhDr. M. L. Černá. Nejprve byla vybudována studovna knihovnické literatury. Studovna se stala součástí studijního oddělení, kde pracovali známí knihovníci, např. Dr. Oton Berkopec, Dr. Karel Mikula, Aloys Skoumal, Dr. Vlasta Volfová, Dr. Věra Jirkovská, Eva Macková (od roku 1960 do roku 2010!) a další.

Koncem roku 1954 byl ve Výzkumném ústavu osvětovém založen **Ústřední vědecko-metodický kabinet knihovnické práce**, který vznikl na základě dosavadního oddělení knihovnické práce. V roce 1956 byl kabinet převeden do Národní knihovny. Tím vznikl Úsek pro lidové knihovny (vedoucí PhDr. Dalibor Vančura).

V březnu 1954 se sešli zástupci českého a slovenského knihovnictví ve Smolenicích na Slovensku a debatovali o nutnosti vybudování ústředního pracoviště, které by koordinovalo metodickou práci s krajskými knihovnami a se Slovenskem. Jako hlavní problém byla označena nesoustavná a malá pomoc větších knihoven knihovnám menším. Napravit tento nepříznivý stav mělo pomoci nové ústřední metodické pracoviště.

Ústřední vědeckometodický kabinet knihovnictví (dále ÚVMKK) vznikl roku **1957**, a to sloučením Ústředního vědecko-metodického kabinetu knihovnické práce pro lidové knihovny a Vědecko-metodického kabinetu pro vědecké knihovny. Stalo se tak díky výnosu MŠK č. j. 60.495/56 z 26. 7. 1956 (nebo výnosem MŠK z 29. dubna 1957). Jeho hlavním posláním byla pomoc lidovým knihovnám. Vedením ÚVMKK byl pověřen PhDr. Kamil Groh.

V roce 1958 byl připraven vznik Státní knihovny ČSR. Dopisem ministerstva školství a kultury číslo 463/58 ze dne 28. 12. 1958 byl zveřejněn její prozatímní statut a současně byla ÚVMKK přiznána povaha autonomní složky v budoucí Státní knihovně ČSR. V roce 1959, přijetím zákona o jednotné soustavě knihoven (dále JSK), bylo vytvoření Státní knihovny Československé socialistické republiky (SK ČSR) právně podloženo. Výše jmenovaný kabinet se stal jednou z jejích šesti organizačních složek a zákon o JSK upravoval i jeho činnost.

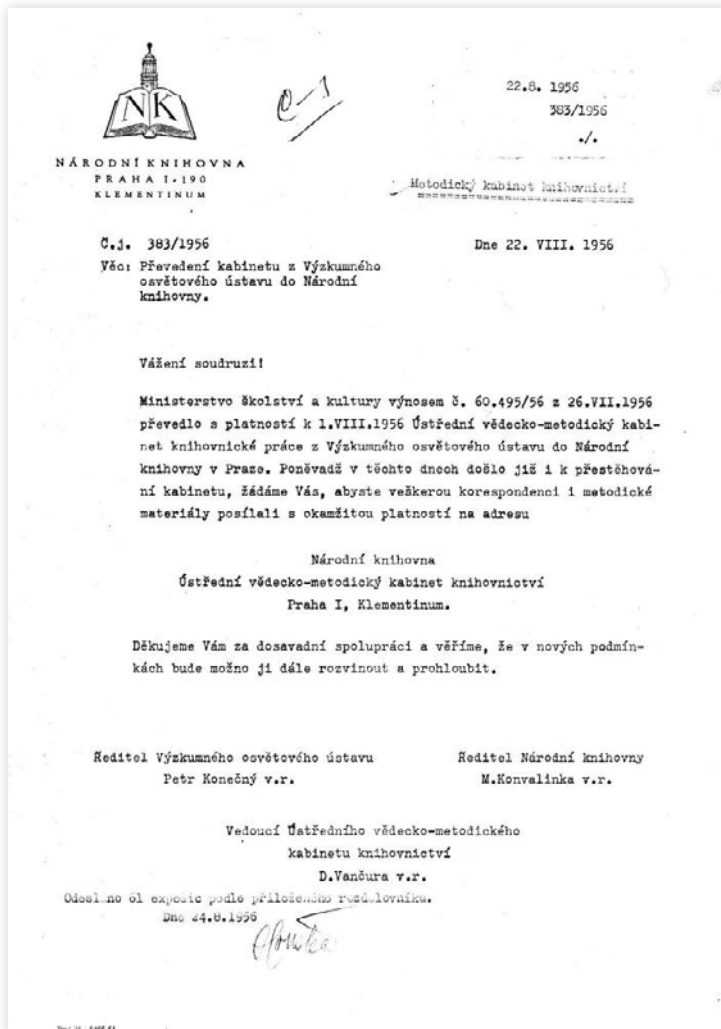
K významným funkcím nově vzniklého kabinetu patřila teoretická, výzkumná a publikační činnost, průzkumy a bezprostřední pomoc knihovnám, organizace konferencí atd. Pracovníci kabinetu připravovali a ve spolupráci s metodiky v regionech (krajích a okresech) zajišťovali dlouhodobou soutěž tehdejších veřejných knihoven – Budujeme vzorovou lidovou knihovnu (BVLK). Byla také vybudována knihovna a studovna knihovnické literatury, zpracován systém speciálního třídění a signatur pro knihovnickou literaturu, vytvořena příruční knihovna atd.

Kabinet se dále zabýval vzděláváním knihovníků. Pořádal základní, speciální, pomaturitní i postgraduální knihovnické kurzy v Praze, Brně i Olomouci, často ve spolupráci s tehdejší katedrou knihovnictví FF UK. Vzhledem k tomu, že došlo ke sjednocení řízení lidových knihoven a vědeckých knihoven pod jeden resort, byl kabinet nápomocen ministerstvu kultury (tehdy ministerstvu školství a kultury, MŠK) i poradnímu orgánu ministerstva, Ústřední knihovnické radě.

V roce 1960 byl vydán ministerstvem statut SK ČSR, ve kterém byla charakterizována činnost kabinetu jako plnění úkolů ústředí vědeckometodické a koordinační činnosti v oboru knihovnictví a doporučující bibliografie. Ředitele kabinetu jmenoval ústřední ředitel SK ČSR po předběžném souhlasu MŠK.

ÚVMKK měl také svoji radu. Ta se poprvé sešla v březnu 1962 za účasti devíti členů: doc. Dr. Jan Drtiny, univerzitního profesora K. Gally, Dr. P. Hykeše, J. Chorváta, J. Kličky, V. Kučerové, J. Mičovského, B. Pelikána, Dr. J. Suchého, Zd. Vavříka.

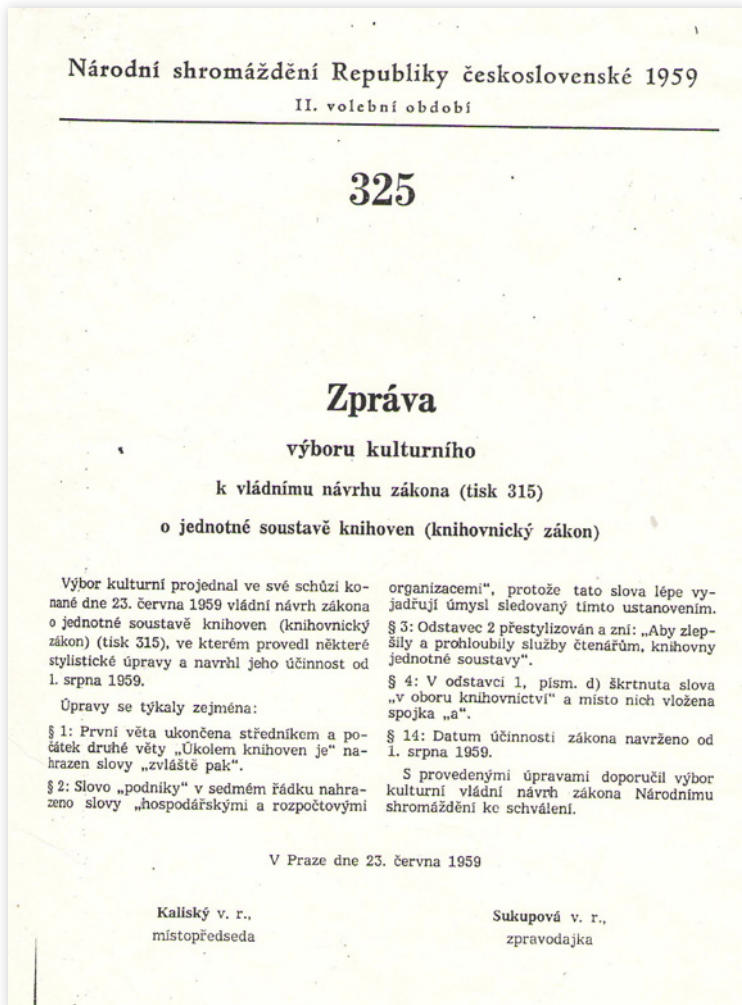
V roce 1964 byla započata příprava koncepce vědecko-metodické práce. Prosazován byl jednotný systém metodické práce, který by měl dosáhnout propojení jednotlivých metodických pracovišť v krajských a okresních knihovnách. ÚVMKK se stal hlavním

Obr. 1 Převedení kabinetu z Výzkumného osvětového ústavu do Národní knihovny (archiv NK ČR)

koordinačním centrem pro metodickou činnost v těchto oblastech: plánování metodické práce, vědecko-teoretické práci v oblasti knihovnictví, ediční činnosti, doporučující bibliografii, mezinárodních kontaktů v oblasti knihovnické metodiky, shromažďování a využívání knihovnické literatury, získávání, zpracování a dalšího šíření informací o knihovnictví.

Podle nového organizačního řádu SK ČSR platného od 1. ledna 1967 byl ředitel ÚVMKK současně náměstkem ředitele celé Státní knihovny ČSR pro metodické řízení. Podle tohoto organizačního řádu mělo ÚVMKK několik oddělení a referátů: oddělení pro výzkum základních otázek knihovnictví, oddělení pro jednotnou soustavu knihoven a odborné knihovnické disciplíny, ústřední instruktoři, referát pro rozvoj knihovnických kádrů, studijní oddělení, ediční oddělení.

Obr. 2 Kulturní výbor Národního shromáždění předložil ke knihovnickému zákonu z roku 1959 jen pět formálních připomínek. (archiv autora)

Rozsáhlá byla ediční činnost kabinetu a jeho následovníků. Vydával metodické příručky, příležitostné publikace, ale i série odborných sborníků: vědecko-teoretický sborník *Knihovna* (v letech 1957–1988 vyšlo 14 sborníků), sborníky výsledků výzkumu s názvem *Vědecko výzkumné práce z oboru knihovnictví* (1973–1987, vyšlo sedm sborníků). Jeho péčí vycházela také periodika, jako například *Metodický zpravodaj* (1957–1990; název byl v průběhu let postupně doplňován názvem kabinetu/sektoru, tak jak se měnil i název tohoto útvaru; v závěrečném období vycházel opět jako *Metodický zpravodaj*, s podtitulem *Státní knihovna ČSR – sektor výzkumu a metodiky knihovnictví*) či sešity obsahující zkrácené překlady (výtahy) článků ze zahraničních odborných knihovnických periodik – *Novinky knihovnické literatury* (později s názvem *Novinky zahraniční knihovnické literatury*; vycházely v letech 1958–1992). Byla zpracovávána a vydávána oborová bibliografie – *Bibliografie českého knihovnictví, bibliografie a vědeckých informací/VTI* (vyšla za léta 1968–1995).

ÚVMKK svojí činností působil na rozvoj českého knihovnictví, přímo metodicky řídil síť lidových, státních vědeckých knihoven a síť knihoven vysokých škol. Pro výše zmínované síť vykonával funkci ústřední knihovny. Dále spolupracoval mimo jiné s Knihovnickým ústavem Matice slovenské v Martině a s Universitní knihovnou v Bratislavě (tato dvě pracoviště plnila funkci metodických center na Slovensku).

V dubnu 1974 byl ÚVMK přejmenován – stal se *Sektorem výzkumu a metodiky knihovnictví* (SVMK). Tento sektor (jako sektory byly označeny útvary Státní knihovny ČSR, odpovídající dnešním odborům Národní knihovny ČR) navázal na stávající činnost kabinetu a současně začal působit jako OBIS (oborové informační středisko) pro oblast knihovnictví, součást Soustavy vědeckotechnických a ekonomických informací. Nadále zajišťoval ediční činnosti Státní knihovny ČSR. Sektor výzkumu a metodiky knihovnictví se dále členil takto: oddělení vědeckého výzkumu pro základní otázky knihovnictví, oddělení pro jednotnou soustavu knihoven, oddělení vědecko-metodické práce, oddělení studijní, oddělení ediční.

Od začátku roku 1981 platil nový organizační řád SK ČSR. Náplň činnosti Sektoru výzkumu a metodiky knihovnictví byla prakticky totožná jako v předcházejícím období, jen s malou změnou, a to v oblasti ediční činnosti – SVMK již není garantem plánování a koordinace ediční činnosti SK ČSR. Organizační struktura byla zredukována z původních šesti oddělení na oddělení čtyři (vědeckovýzkumné oddělení, oddělení pro jednotnou soustavu knihoven, oddělení vědecko-metodické práce, oddělení studijní). Činnost oddělení/referátu pro zvyšování kvalifikace knihovníků převzalo oddělení pro jednotnou soustavu knihoven a studijní oddělení mělo kromě budování a provozu knihovny a studovny knihovnické literatury na starost zajištění a koordinaci ediční činnosti.

Období budování socialistického knihovnictví bylo ve znamení tendenčnosti i tvorbě knihovních fondů i širšího kulturního a vzdělávacího působení knihoven. I při koncepční a metodické práci se kladl důraz na politické, politickovýchovné a ideologické působení. 50. léta 20. století však (i přes prioritu, kterou měla ideologie) znamenala počátek soustavné metodické práce v knihovnictví. V okresních lidových knihovnách vznikají samostatné metodické koutky, ty se během 60. let dostávají na profesionální úroveň. 70. léta s sebou přinášejí normalizační aktivity, což se samozřejmě projevilo i v metodické práci. Této charakteristice odpovídá i činnost SVMK ve Státní knihovně ČSR. Ústřední metodické pracoviště se však zároveň dlouhodobě a plánovitě věnuje aktuálním odborným otázkám, jako jsou rozvoj informační činnosti veřejných knihoven, organizace centralizovaných systémů knihoven a kooperace obecně, racionalizace v knihovnictví, zavádění organizační a kancelářské techniky, výzkumy čtenářů a práce s různými druhy literatury a kategoriemi čtenářů, přípravě lístků tzv. výběrové ústřední katalogizace pro zajištění jednotnosti katalogizačních záznamů ve veřejných knihovnách (vlastní výrobu katalogizačních lístků a jejich rozesílání do knihoven pak mělo na starost Technické

ústředí knihoven)... Zpracovává se řada informačních výstupů, především rešerši, ale i studijně rozborové zprávy, překlady, příspěvky do odborných periodik, organizují se školení, semináře a konference. Udržují se těsné pracovní kontakty s knihovnickými (ale i informačními) pracovišti v jednotlivých krajích, a to prostřednictvím skupiny tzv. ústředních metodiků (z řad pracovníků útvaru). Mezinárodní spolupráce se rozvíjí v několika rovinách – od recipročních výměn (studijních pobytů) pracovníků ústředních knihoven socialistických zemí, přes organizaci seminářů, konferencí až po mezinárodní výměnu publikací vydávaných partnerskými metodickými a výzkumnými pracovišti.

Roku 1991 byl dosavadní SVMK přejmenován na **Středisko výzkumu a rozvoje knihovnictví** (SVRK). Pracoviště navázalo na činnost SVMK, avšak snížil se počet jeho pracovníků, a to z důvodu snižování celkového počtu pracovníků Národní knihovny a ukončení některých činností vykonávaných dříve (vědeckovýzkumná činnost, zpracování a vydávání oborové bibliografie...). V době před rokem 1990 pracovalo v tomto úseku cca 50 zaměstnanců (srovnání s dnešním stavem – 16 zaměstnanců Knihovnického institutu).

Od začátku roku 1993, kdy byl změněn statut Národní knihovny, byl s účinností od 1. ledna 1994 schválen nový Organizační řád Národní knihovny v Praze. K tomuto datu vzniká **odbor knihovnictví**, který navazuje na činnost svých předchůdců.

Jako hlavní úkol odboru knihovnictví bylo stanoveno zpracovávat koncepční a metodické podklady pro rozvoj veřejných knihovnických a informačních služeb v České republice, poskytovat konzultační a poradenské služby veřejným knihovnám. Odbor měl tři oddělení: oddělení knihoven, oddělení studijní a informační, oddělení vzdělávání. Nejvýznamnější činností odboru, které se věnovali jeho pracovníci po dobu celých 12 let jeho existence (**v roce 2005** byla vydána nová organizační struktura Národní knihovny ČR a vznikl **Knihovnický institut**) je příprava či podíl na přípravě i samotná tvorba knihovního zákona. Zákon č. 257/2001 Sb. vznikl za obrovského úsilí pracovníků ze všech typů knihoven (více v KREJČÍ SALÁTOVÁ, Renáta, ed. *20. výročí knihovního zákona*. 1. vydání. Praha: Národní knihovna České republiky, 2022. 115 stran. ISBN 978-80-7050-765-0).

Souhrnná zpráva o Knihovnickém institutu a jeho působení v zájmu českého knihovnictví zatím čeká na svoje zpracování...

Použitá literatura

Archiv Národní knihovny.

GROH, Kamil. Před třiceti lety (K počátkům Ústředního vědecko-metodického kabinetu knihovnictví). *Knihovnictví a bibliografie*. 1983, **12**(6), 107–109.

HRUŠKOVÁ, Monika. Z počátků Knihovny knihovnické literatury Národní knihovny ČR. *Knihovna: knihovnická revue*, 2013, **24**(2), 84–91. ISSN 1801-3252. Dostupné také z: <http://knihovna.nkp.cz/knihovna132/132084.htm>.

ŠTĚPÁNOVÁ, Bedřiška. *Význam Knihovnického institutu Národní knihovny ČR pro veřejné knihovny a odbornou knihovnickou veřejnost: absolventská práce*. Praha: Vyšší odborná škola informačních služeb, 2006. 54 s.

Ustavující schůze Rady ÚVMK. *Metodický zpravodaj*. 1962, 1, 43–44.

KREJČÍ SALÁTOVÁ, Renáta a Anna MACHOVÁ. Předchůdci Knihovnického institutu. *Knihovna: knihovnická revue*. 2023, **34**(1), 90–95. ISSN 1801-3252.